

SOFT-RESPONSIBILITY A SOFT LAW MEGSÉRTÉSÉÉRT?

Kovács Péter

*alkotmánybíró, egyetemi tanár
Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

I. Bevezetés és megemlékezés...

Néhai kedves professzorom, *Nagy Károly* emlékére rendezett konferencián tartott előadásomban¹ azt a két kérdéskört próbáltam meg összekapcsolni, amely őt pályafutása során különösen érdekelte: a nemzetközi jog felelősségi rendszere, és az ún. *soft law*. A nemzetközi jogi felelősség elméletéről nagydoktori értekezést készítettem és védtem meg, és az ennek alapján készített monográfia² a magyar nemzetközi jogtudományban megkerülhetetlen. Erre a munkára, amely ellentétben egykori, ma már csak egy-két helyen hozzáférhető kandidátusi értekezésével, ami sajnálatos módon mindössze kari publikációként³ látott csak napvilágot, valóban könyvként jelenhetett meg, joggal lehetnek büszkéek a magyar nemzetközi jogászok, még akkor is, ha a Nemzetközi Jogi Bizottság utóbb, *James Crawford rapporteur*-i kinevezésével egy másik, a felelősségi jogot egyszerűbben felfogó irányba indult el, és jutott el oda, hogy ideiglenesen (a maga részéről) el is fogadja. Az egy másik kérdés, hogy a tudósok konszenzusát gyakran egy világ, de legalábbis jelentős távolság választja el a kormányok reálpolitikájától, így egyelőre a Crawford-féle dokumentum⁴ is az államok jóváhagyására vár. Igaz, immár tíz éve...

A magam részéről azért sem kívántam a felelősség nagy károlyi koncepcióját a Crawford-ival összevetni, nehogy arra következtessen a professzorunkat csak tankönyvből ismerő fiatalabb kutatói generáció, hogy mivel a jövő nem mindenben igazolta az 1991-es hipotéziseket, ezért azok mellőzhetők is... Ráadásul másik tanítványa, Blutman László professzor éppen arra vállalkozott az emlékkonferencián és az annak alapján készített tanulmányában, hogy tételesen összevesse, hol azonos vagy csaknem azonos a két koncepció, és hol vannak eltérések, amelyek részben az államok magatartásának, kodifikációs, illetve politikai elvárásainak változásaira mutatnak vissza.

A másik kérdés, amelyre pályája végén következetesen próbált meg Nagy Károly választ találni, a nemzetközi *soft law* mibenléte volt. Ehhez a kérdéshez mindenekelőtt az őt szintén következetesen foglalkoztató kisebbségi kérdésen keresztül jutott el, és pályafutásának utolsó évtizedében több tanulmányt szentelt a nemzetközi kisebbségek védelmében

1 A Nagy Károly emlékének szentelt tudományos ülésen elmondottakat összegző jelen tanulmányban foglaltak a szerző saját álláspontját tükrözik, nem tekinthetők az Alkotmánybíróság hivatalos álláspontjának.

2 NAGY Károly: *Az állam felelőssége a nemzetközi jog megsértése miatt*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991. (a továbbiakban: NAGY 1991)

3 NAGY Károly: *Az állam elismerése a mai nemzetközi jogban*. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1967. Tom. XIV., Fasc. 6.; *A kormány elismerése a mai nemzetközi jogban*. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1968. Tom. XV., Fasc. 4.

4 CRAWFORD, James: *Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, (annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001, and corrected by document A/56/49(Vol. I)/Corr.4.)

született európai dokumentumoknak, elemezve azok tartalmát, jellegét.⁵ Ezek között valóban komoly szerepet kaptak *soft law* természetű dokumentumok és az azokra vonatkozó utalások igazi szerződésekben,⁶ és ehhez a technikához az 1990-es években közép- európai politikusok komoly reményeket fűztek.

II. A *soft law* megközelíthetőségének nehézségei és a fogalom többértelműsége

A nemzetközi *soft law* alatt alapvetően azon normák *corpus*-át szokták érteni: *i.* amelyeket jogalkotásra fel nem jogosított nemzetközi szervezetek bocsátottak ki, illetve *ii.* amelyek jogalkotásra feljogosított szervezetek ilyen jogkörrel nem rendelkező szerveitől erednek vagy *iii.* amelyeket ilyen jogkörrel elvben ugyan rendelkező szervek, de a direkt jogalkotásra vonatkozó statútumi felhatalmazásukon kívül eső területekre nézve hoznak meg, *iv.* és mindehhez gyakran hozzáteszik még a különböző állandósuló nemzetközi együttműködési formációk (mint amilyen például az egykori Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet, az EBEÉ volt, mielőtt formálisan is átalakították volna az államok Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetté (EBESZ) az 1994. évi budapesti csúcsertekezleten) által kibocsátott közös nyilatkozatokat, akcióprogramokat és egyéb hasonló, alapvetően politikai tartalmú elkötelezést jelentő dokumentumokat.

Nagy Károly a *soft law* jelleget nem korlátozta a fenti normákra.⁷ Tanítómesterének, Buza Lászlónak a programjellegű normákról⁸ írott – és a hazai kutatókat azóta is inspiráló⁹ – gondolataihoz visszanyúlva¹⁰ a nemzetközi jog „nem teljes értékű jogszabályait” is

5 NAGY Károly: *Soft law jellegű szabályok Magyarország kisebbségi rendelkezéseket tartalmazó kétoldalú szerződéseiben*. Acta Jur. et Pol. Szeged, 2000. Tom. LVIII. (Bérczi Imre Emlékkönyv), Fasc. 28. 399–408.; NAGY Károly: *Les règles de caractère soft law dans les traités bilatéraux de la Hongrie conclus sur la protection des minorités*, in: Kovács Péter (ed.): *Le droit international au tournant du millénaire – International Law at the Turn of the Millennium*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2000. (a továbbiakban: NAGY 2000), 12–26.

6 KOVÁCS Péter: *Le rôle de la jurisprudence et de la soft law dans l'élaboration des instruments de protection des minorités au Conseil de l'Europe*, in: Prieur M, Lambrechts C (ed.): *Les hommes et l'environnement. Quels droits pour le vingt-et-unième siècle? Etudes en hommage à Alexandre Kiss*. Frison Roche, Paris, 1998, 189–206.

7 NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Püski, Budapest, 1999 (a továbbiakban: NAGY 1999), 50.

8 Eszerint „a programjellegű norma olyan nemzetközi jogi szabály, amely megfogalmazza az állam jövőbeli magatartásának bizonyos általános elveit, alanyi jogokat azonban nem statuál és nemzetközi jogi eljárás útján kikényszeríthető kötelezettséget sem állapít meg. Az államok ezeket az elveket eljárásaikban figyelembe veszik, és erre a figyelembe vételre kötelezettséget is vállalnak. A programjellegű nemzetközi normánál a jogalkotás kezdeti állapotban van. További feladat, hogy a normákat teljes értékű jogszabályokká tegyék. A konkrét jogszabályok erre a várra fognak épülni. A nemzetközi jogalkotáshoz az érdekelt államok megegyezése szükséges, s ez a megegyezés jogi eljárás útján nem kényszeríthető ki. A programjellegű nemzetközi jogi normában foglalt elvek megelőzik a nemzetközi jogszabály alkotását és a fejlődés további szakaszában az államok együttes akaratával vagy megfelelő szerződés megkötéséhez vezetnek, vagy az államok hallgatós akaratára alapján nemzetközi szokásjoggá válnak. Különböznek az államok együttes akaratán nyugvó programoktól: az államok együttes programja, ha jogalkotásra vonatkozik is, még nem statuál nemzetközi jogot, a megegyező akarat csak arra irányul, hogy a kérdést nemzetközi jogi szabályozás tárgyának fogják kitenni.” BUZA László: *A törvényesség és az igazságosság elve a nemzetközi jogban*. Acta Jur. et Pol. Szeged, 1957. Tomus III, Fasciculus 1, 19–20.

9 Buza intellektuális hagyatékának újabb feldolgozását lásd: BOROS BALÁZS Sándor: *Megemlékezés a programjellegű normáról*, in: Miskolci Jogi Szemle 4. évfolyam (2009) 2., 129–145.

ide vette. Ő a maga részéről Ryuichi Ida művében¹¹ talált újrafelfedezést, de jelen sorok írója illet másnál, például Emmanuel Decaux-nál is azonosított, aki egyik munkájában¹² lényegében ugyanazokat a példákat hozza, mint amelyekre Buza még 1957-ben hivatkozott,¹³ nevezetesen az ENSZ Alapokmányának az emberi jogokkal¹⁴ és az önrendelkezési joggal¹⁵ összefüggő rendelkezéseit. Erre figyelemmel az egyébként kötelező természetű szerződések nem pontos rendelkezéseit¹⁶ is a *soft law*-ba sorolta, és ezekre példaként az ún. harmadik generációs emberi jogokat, a fejlődéshez való jogot vagy az egészséges környezethez való jogot és a kisebbségvédelem területén létrejött instrumentumokat így mindekenélőtt a Nemzeti kisebbségek védelmének európai keretegyezményét hozta fel.

Kardos Gábor abban a tanulmányában, amelyre egyébként még Nagy Károly is hivatkozott, részben a Nemzetközi Valutaalap irányába tett vállalásokat, részben az egykor még a magyar importlehetőségeket is érintő, a fejlett országok, mindenekelőtt a NATO és közelebbi politikai partnerei-szövetségesei fegyverzeti biztonságára felügyelő, CO-COM-együttműködést illetve az ún. helsinki folyamatot (tanulmánya megírásakor még EBEÉ-t) áttekintve és szintén egyes puha szerződési fordulatokra, illetve a *pactum de negotiando* és *pactum de contrahendo* természetű szerződési klauzulákra figyelve a „nem kötelező megegyezések” kifejezésben találja meg a *soft law* tényleges tartalmát.¹⁷

Blutman László¹⁸ pedig, igaz nem könnyítve meg ezzel az olvasó dolgát, *soft law* (I) és *soft law* (II) elnevezéssel illeti a normacsoport két részét, legalábbis ahogyan a nemzetközi

10 Lásd például NAGY 1999, 50.

11 Ida, RYUICHI: *Formation des normes internationales dans un monde en mutation, Critique de la notion de soft law*, in: *Le droit international au service de la paix, de la justice et du développement: Mélanges en honneur de Michel Virally* (1991) 333–340.

12 DECAUX, Emmanuel: *De la promotion à la protection des Droits de l'homme. Droit déclaratoire et droit programmatore*, in: *La protection des Droits de l'homme et l'évolution du droit international, Société française pour le droit international, (Colloque de Strasbourg), Pédone, 1998, 82.*

13 NAGY 1999 és NAGY 2000, 16.; illetve KOVÁCS, Péter: *Erreurs ou métamorphoses autour de la personnalité juridique et des sources du droit international*, in: *Droit international au tournant du millénaire – L'approche hongroise ...*) 114.

14 *ENSZ Alapokmány 55. cikk*

„Abból a célból, hogy létrejöhessenek az állandóságnak és jólétnek azok a feltételei, amelyek a nemzetek között a népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog elvének tiszteletben tartásán alapuló békés és baráti kapcsolatokhoz szükségesek, az Egyesült Nemzetek elő fogja mozdítani:

1) az életszínvonal emelését, a teljes foglalkoztatást, valamint a gazdasági és szociális haladás és fejlődés feltételeit;

2) a gazdasági, szociális, egészségügyi téren fennálló és ezzel kapcsolatos nemzetközi feladatok megoldását, valamint a kulturális és nevelésügyi téren a nemzetközi együttműködést;

3) az emberi jogoknak és alapvető szabadságoknak mindenki részére, fajra, nemre, nyelvre, vagy vallásra való tekintet nélkül történő általános tiszteletben tartását.”

15 Lásd az Alapokmány 1. cikk 2) bekezdésében a „népeket megillető egyenjogúság és önrendelkezési jog”-ra való hivatkozást.

16 „Je suis d'avis que les règles à caractère *soft law* doivent être recherchées dans les dispositifs imprécis des traités à caractère par ailleurs obligatoire”. NAGY 2000, 17.

17 KARDOS Gábor: *Mi is az a nemzetközi soft law?* Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Aktái, 30. kötet 59–76., in: Nagy Boldizsár – Jeney Petra (szerk): *Nemzetközi jogi olvasókönyv*, Osiris, Budapest, 2002. 76–82.

18 BLUTMAN László: *Nemzetközi soft law: hagyjuk dolgozni Occam borotváját*, in: *Közjogi Szemle*, 2008. március, 28–37. (a továbbiakban : BLUTMAN 2008); BLUTMAN, László: *In the Trap of a Legal Metaphor: International Soft Law*. 59 *International and Comparative Law Quarterly*, July 2010, 605–624.

jogtudományi szóhasználatból az kikövetkeztethetőnek tűnik. Így ő *soft law* (I) alatt azokat a normákat érti, „amelyek ugyan nem a nemzetközi jog által elismert jogforrási formában jelennek meg, például közös politikai nyilatkozatok, nemzetközi szervezetek kötelező erővel nem rendelkező határozatai, de amelyeknek mégis van valamilyen jogi relevanciájuk.”¹⁹ A *soft law* (II) azokat a normákat fedné le, „amelyek a nemzetközi jog által elismert jogforrási formában jelennek meg, de általánosságuknál, homályosságuknál vagy szubjektív jellegüknél fogva nem kérhetőek számon vagy nem kényszeríthetőek ki.”²⁰ Ugyanakkor a nem jogforrási természetű dokumentumok – azaz a *soft law* (I) – tartalma „önmagában is meghatározatlan és dogmatikai értelemben nem védhető a nemzetközi jog összefüggéseiben. Ezért homályos, felesleges és megalapozatlan fogalomként a nemzetközi jogban nem indokolt a használata.”²¹

A Nguyen Quoc Dinh-féle tankönyv az *actes concertés non-conventionnels*, egyeztetett, nem szerződési természetű jogi aktusok²² elnevezést használja a *soft law*-ra, és bár, akárcsak Nagy Károly, a benne foglalt normák bizonytalanságára helyezi a hangsúlyt, kiemeli a két normacsoport közötti tényleges kölcsönhatásokat a mai diplomáciai dokumen-

19 BLUTMAN 2008, 29.

20 *Idem*.

21 *Idem*.

22 DAILLIER, Patrick – FORTEAU, Mathias – QUOC DINH, NGUYEN – PELLET, ALAIN: *Droit international public*. 8e éd. (L.G.D.J. 2009 Paris) 258. §; Az 5. kiadás (1994) alapján készült magyar adaptációban (Quoc Dinh, Nguyen – PELLET, Alain – DAILLIER, Patrick – KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*, Osiris, Budapest, 1997.) ez a 198. oldalon található.

23 „258. A kötelező erő hiánya az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusok esetében.

Míg a szerződések kötelezőek, az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusok nem azok. A szerződés mint *jogforrás*, kötelező: tartalmazhat azonban *bizonytalan* normákat, amelyek alkalmazása során széles a felek manőverezési szabadsága. (...) Az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusok igen pontos "normákat" tartalmazhatnak: például a *gentlemen's agreement*-ek valamely szerv helyeinek földrajzi megoszlás szerinti betöltéséről vagy 1975. június 17-ikei 'londoni megállapodások' a nukleáris anyagok szállításának irányelveiről. E normák összességét – amelyek akár tartalmuk, akár hordozó eszközük nem jogi kötelezettséget keletkeztető jellege miatt – bizonytalanok, szokták *soft law*-nak ('lágy jog') nevezni. Ennek következménye, hogy a tiszteletben nem tartás nem idézi fel az állam nemzetközi jogi felelősségét és nem is peresíthető. Nem vonatkozik rájuk a szerződések joga, nem kell beiktatni az ENSZ Főtitkárságán, nincs transzformáció, nem lehet hivatkozni rájuk az állami bíróságok előtt stb. A török Államtanács azonban 1978. július 24-ikén hivatkozott az 1975. évi Helsinkii Záróokmányra. Ennek ellenére, vagy éppen ezért a nemzetközi életben igen gyakran fordulnak az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusokhoz. Tiszteletben tartásuk aránya tulajdonképpen nem rosszabb, mint a nemzetközi szerződéseké. Történelmi jelentősége miatt kiemelendő például: a bécsi kongresszus záróokmánya és a nyilatkozat Svájc örökös semlegességéről (1815), az Atlanti Charta (1941), az Egyesült Nemzetek Kiáltványa (1942), a háborús szövetségesek moszkvai (1943), jaltai és potsdami (1945) konferenciáinak nyilatkozatai, Helsinkii – EBEÉ (1975), Párizsi Charta (1990). Jelentőségük növekszik, ha az aktus a nyilvánosságra hozatal speciális formájáról vagy a teljesítés rendszeres ellenőrzéséről rendelkezik. (Például jaltai 'megállapodások'; OECD irányelvek; EBEÉ utóatlálkozó, mindenekelőtt az 'emberi dimenzió', vagyis az emberi jogok területén: Belgrád (1977), Madrid (1980), Ottawa (1985), Moszkva (1991)."

„259. Az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusok jogi szabályozása: A kötelező erő hiányából a doktrína egy része a nem jogi jelleget vezeti le: ez azonban önkényes azonosítása a jognak és a kötelezettségnek. A római jog is ismerte a *naturalis obligatio*-t. A Nemzetközi Bíróság szerint a nemzetközi jog ismer „olyan kötelezettségeket, amelyek nem peresíthetőek, sőt ez inkább szabály, mintsem kivétel.” [CIJ: *Dél-nyugat-Afrika státuszának ügye, (2e. phase)*, 1966. július 18., *Rec.* 1966. 46.] Nem támasztja alá az 1969. évi Bécsi Egyezmény 2. cikkelye sem, amely szerint „a 'szerződés' államok között írásban kötött és a

tumokban.²³ A Malcolm Shaw tankönyv szintén árnyalt megközelítést tükröz. „Néha elhangzik az az érv is, hogy a nem kötelező erejű okmányok és dokumentumok, valamint a szerződések nem kötelező erejű rendelkezései önálló kategóriát alkotnak, mely *soft law*-nak (puha jognak) nevezhető. A megjelölés arra utal, hogy ezek az eszközök vagy rendelkezések önmagukban nem jogszabályok, a nemzetközi jog fejlődésének általános keretei között külön figyelmet érdemelnek. A *soft law* egyértelműen nem jog. Ennek hangsúlyozása mellett rögzítsük: egy dokumentumnak nem kell kötelező szerződés formáját öltenie ahhoz, hogy a nemzetközi politikára befolyást gyakorolhasson. (...) A nemzetközi jog egyes területein további *soft law* szabályokat hoztak létre, ami azt jelenti, hogy más területekhez képest több fontos, de kötelező erővel nem rendelkező szabályt alkotnak meg. Itt elsősorban a nemzetközi gazdasági jogot és a nemzetközi környezetvédelmi jogot kell megemlítenünk. Az ilyen dokumentumok alkalmazásának – hívják azokat ajánlásoknak, iránymutatásoknak, magatartásszabályoknak vagy szabványoknak – annyiban van jelentőségük, amennyiben olyan magatartási mintáknak a kialakulását és fennállását jelzik, amelyeket végül jogi normákká lehet alakítani. A *soft law* dokumentumok tehát fontosak, de önmagukban nem jogi normák.”²⁴ A magyar szerzők (Bruhács János,²⁵ Kardos Gábor²⁶ és jelen sorok írója²⁷) által készített újabb tankönyvekben a *soft law* kapcsán meglehetősen hasonló az álláspont.

nemzetközi jog által szabályozott megállapodást jelent” (...) Az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusok – akárcsak a nemzetközi szervezetek ajánlásai – bár nem kötelezőek, de igenis alá vannak vetve a nemzetközi jognak és ráadásul nem elhanyagolható joghatásuk van.

– Jóhiszeműség elve irányadó, ha a konkrét rendelkezések nem is kötnek, s mivel az aktus a másik oldal irányába elvárásokat keletkeztethet, ezért felvetődik az *estoppel* elv érvényesítése.

– Az aktus nyomán az állam nem állíthatja, hogy az adott kérdés a belső joghatósági körbe tartozik illetve a másik fél abba beavatkozik. Nem minősítheti a lépést barátságtalan cselekedetnek sem.

– Akárcsak a nemzetközi szervezetek határozatai (...), az egyeztetett, nem szerződési természetű aktusok permisszív jellegűek és elháríthatják az aláírók közötti korábbi szabály alkalmazását. Ha nem is követelhető ki a végrehajtás, az önkéntes végrehajtás adott esetben bizonyos korábbi nemzetközi jogi szabályok ellenében is eszközölhető.

– Hozzájárulhatnak a szokásjogi szabályok kialakulásához.” 198–199.

24 SHAW, Malcolm: *Nemzetközi jog*. Complex, Budapest, 2008. [A tankönyv a Malcolm Shaw: *International Law* 5th ed (2003) alapján készült.] 118–119.

25 Bruhács János tankönyvének újabb kiadásában láthatóan inkább feleslegesnek tekintette a belebonyolódást a *soft law* problémájának taglalásába: BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog*. I. Általános rész. Dialóg Campus, Budapest, 2008. Az első kiadásban is arra szorított, hogy rámutasson: „tagállamainak a nemzetközi szervezet általában csak ajánlást tehet, mely a dolog természete szerint nem kötelező, tehát nem lehet nemzetközi jogforrás. Kivételes esetekben lehet csak szó kötelező határozatokról (...)” BRUHÁCS JÁNOS: *Nemzetközi jog*. I. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 1998. 81.

A környezetvédelmi jogban a nemzetközi szerződések mellett „nagy számú határozat, ajánlás, deklaráció, irányelv, akcióprogram stb. is született ezen a területen, melyek természetesen nem rendelkezhetnek jogi kötelező erővel, legfeljebb az elvek ismétlődéséből *opinio iuris* kialakulására lehet következtetni.” Bruhács János: *Nemzetközi jog*. II. Dialóg Campus, Budapest, 1999. 151. A vízjogról készült monográfiájában nagyjából a fentiek szerint különítette el a *soft law* két meghatározó jelentését, illetve normacsoportját. (BRUHÁCS, JÁNOS: *The law of non-navigational uses of international watercourses*, Nijhoff 1993, 78.)

26 Így például Kardos Gábor az ELTE új, kollektív munkát tükröző nemzetközi jogi tankönyvében az általa írt fejezetben azt hangsúlyozza, hogy: „A *soft law* kategóriája megosztja a nemzetközi jog-tudósokat. Az egyik álláspont azt vallja, hogy a kötelező megállapodásokon belüli bizonytalan tartalmú szabályok tartoznak ebbe a körbe. A másik megközelítés szerint a *soft law* a nemzetközi szabályok azon része, amely létrehozói szándéka szerint nem teremt nemzetközi jogi kötelezettséget. Általában a nemzetközi szervezetek,

Erre figyelemmel a „bináris” felfogást célszerű árnyalni, mivel az a normacsoport, ami Nagy Károlynál a *soft law*-nak az az alcsoportja, ami nem a puha szerződési fordulatokban, hanem a nem jogforrási természetű dokumentumokban jelenik meg – amelyre Blutman László a *soft law* (I) fordulatot használja – maga is több eltérő csoportra bontható, nevezetesen *i.* a létező nemzetközi jogi normát ismétlő, nem jogforrási értékű dokumentumok, *ii.* az új jogi norma megteremtésére irányuló, nem jogforrási értékű dokumentumok, *iii.* a létező nemzetközi szerződési kereteket tartalommal megtöltő, önmagukban nem jogforrási értékű dokumentumok (azaz a Buza-féle programjellegű normák materializálódása) *iv.* a csak politikai kötelezettséget hordozó és célzatú, nem jogforrási értékű dokumentumok és *v.* a fentiek bizonyos kombinációi (mindenekelőtt az *i+* *ii.*, az *i+ii+iii*, az *i+iii* és az *ii+iii*).

A magam részéről annál is fontosabbnak tartom az ezekre az alcsoportokra bontást, mivel ily módon jobban láthatjuk, hogy a felelősségi jogi kodifikáció mennyiben adaptálható a *soft law*-ra, azaz van-e felelősség, és ha esetleg van, az lágy-e (*soft*) vagy pedig tálán, esetenként igazi (*hard*)?

konferenciák, állásfoglalások tartoznak ide. A nem kötelező dokumentumok is fontosak a nemzetközi jog számára, hiszen egyfajta indikátorként működnek: jelzik, mely területeken aktív a nemzetközi közösség, hol alakul ki új szabályozási gócpont. Manapság ilyen például a terrorizmus elleni nemzetközi jogi fellépés vagy az emberi klónozás nemzetközi jogi aspektusainak vizsgálata. A *soft law* dokumentumok további jelentősége, hogy egy szakásjogi norma kialakulásához szükséges állami gyakorlat és *opinio iuris* megnyilvánulásai is lehetnek.” KARDOS GÁBOR – LATTMANN TAMÁS (szerk.): *Nemzetközi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010.

- 27 „*Soft law* (lágy jog) elnevezéssel illetik gyakran a szakirodalomban az ajánlási értékű szervezeti határozatokat, sőt számosan ezt az elnevezést még szélesebb értelemben használják, mint ami lefedi az ún. egyeztetett, nem szerződési természetű aktusokat, diplomáciai konferenciák ünnepélyes nyilatkozatait, politikai tartalmú kötelezettségvállalásait. (Ilyenek például a Helsinkiben tartott 1975. évi Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmánya majd az ún. utótalálkozóok dokumentumai, az EBEÉ 1990. évi Koppenhágai Dokumentuma, a maga terjedelmes emberi jogi-kisebbségvédelmi vonatkozású szabályaival vagy az ún. Közép-Európai Kezdeményezés Torinóban 1994-ben elfogadott kisebbségvédelmi okmánya, stb.) Ezekben az államok ígéretet tesznek bizonyos magatartás tanúsítására, anélkül, hogy jogi kötelezettséget vállalnának. Ha a tartalom nem jogi, akkor értelemszerűen formai értelemben jogforrás sem lehet. A valóságban azonban az ilyen dokumentumok jelentős része vegyes természetű, gyakran találunk bennük olyan tételeket, amelyeket az államok szerződésekben elfogadtak, vagy amelyek a szokásjog alapján kötelezik őket. A *soft law* tartalmú normák esetében tehát mindig meg kell vizsgálni, hogy nem hordoznak-e kisebb-nagyobb mértékben igazi jogot, *hard law*-t. Az államok pedig megtehetik, akár bilaterális, akár multilaterális formában, sőt önmagukra nézve természetesen egyoldalú nyilatkozatban is, hogy jogi kötelező értéket tulajdonítanak olyan dokumentumnak, amely eredetileg csak *soft law* jellegű. Ez a megoldás tagadhatatlanul szellemes, azonban a tapasztalatok szerint mérsékelten hatékony. Erre példát a bilaterális kisebbségvédelmi megállapodásokban láthatunk. (...) Mindenesetre igaz az a tétel, hogy a *soft law* típusú dokumentumok tekintetében valójában a végrehajtási hajlandóság nem sokkal gyengébb, mint a szerződések vonatkozásában. A *soft law* az államok jogi kötelezettségeiben értelmezési segédeszközként gyakran szerepet játszik, vonatkoztatási pont.” KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. 2., bővített, javított kiadás, Osiris, Budapest, 2011. 345. §, 162–163.

III. A felelősségi intézményrendszer adaptálhatóságának kérdése, a bináris megközelítést árnyaló nézőpontból

Az alábbiakban így a következő csoportosításban vizsgálom a felelősség eshetőleges jelenlétét:

1. a puha tartalmú nemzetközi szerződésekben, és

2. a jogi kötelezettséget nem hordozó nemzetközi szervezeti határozatokban és politikai nyilatkozatokban, de az iménti (i), (ii), (iii), (iv) és (v) szerinti bontásban. A vizsgálat tárgya pedig a Nemzetközi Jogi Bizottságnak a Crawford-féle kodifikációs tervezetben megfogalmazott premisszáinak érvényesülése, e normacsoportokra való vonatkozathatósága lesz. (Magával a tervezettel a jelen tanulmány ezen túlmenően nem foglalkozik, nemcsak a terjedelmi korlátok miatt, hanem azért sem, mivel a magyar szakirodalomban már külön monográfia²⁸ született e tárgyban.)

A Crawford-tervezet a felelősség fogalmát az alábbiakban adja meg az 1. cikkben: „Az államnak a nemzetközi joggal ellentétes bármely aktusa felidézi az állam nemzetközi jogi felelősségét.” A felelősség konstitutív elemei a tervezet 2. cikkében: a) *a tevéssben vagy mulasztásban megnyilvánuló magatartás a) a nemzetközi jog alapján betudható az államnak és b) az állam nemzetközi jogi kötelezettségeinek sérelmét jelenti.* A felelősség alóli kimentési okok a tervezetben, mint ismeretes, a) a beleegyezés (20. cikk), b) a jogos védelem (21. cikk), c) az ellenintézkedések²⁹ (22. cikk), d) az erőhatalom (23. cikk), e) a sürgős szükség (24. cikk) és f) a szükséghelyzet (25. cikk). A felelősség megállapításának jogkövetkezményei a tervezetben a) a megszüntetés, a *cessatio* (30. cikk-a), b) a biztosítékadás (30. cikk-b) és c) a *reparatio*, a maga három alesetével: az eredeti állapot helyreállítása, azaz az *in integrum restitutio* (35. cikk), a kártérítés (36. cikk) és az elégtételadás, a *satisfactio* (37. cikk).

IV. A felelősségi fogalom alkalmazhatósága

„Az államnak a nemzetközi joggal ellentétes bármely aktusa felidézi az állam nemzetközi jogi felelősségét.” Az különösebb bizonyítást nyilvánvalóan nem igényel, hogy a puha tartalmú szerződésekre ez a tétel kiindulópontként vonatkozatható: az más kérdés, hogy itt a nemzetközi joggal „ellentétes” mivolt megállapítása, lehet, hogy nem lesz egyszerű, mint ahogyan azt a nemzetközi kisebbségvédelemben született nemzetközi szerződések monitoringjával, elégedetlen kisebbségi politikusok is hangsúlyozzák, kevesellve az egyértelmű nemzetközi állásfoglalásokat.

A létező nemzetközi jogi normát ismétlő, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében – ahol ugyanis a nem jogi természetű norma hordozóeszköze, újraismétlője egy már létező szerződési, szokásjogi vagy egyéb jogforrási alapon fennálló, pozitív jogi kötelezettségnek – formailag ugyan nem mindegy, de tartalmilag azonban igen, hogy az adott

28 A Crawford-féle tervezet alapkoncepciójának részletes magyar nyelvű elemzését lásd: SZABÓ Marcel: *A jóvátételi cikkek kodifikációja az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottságában*. Pázmány Egyetem Kiadó, Budapest, 2007.

29 Mint ahogyan az a felelősség belső logikájából következik, értelemszerűen a represszália az, ami releváns, hiszen a retorzió gyakorlása fogalmilag kizárt, hogy nemzetközi jogsértést valósíthatna meg.

normát nem lett volna szabad megsérteni, és a norma megsértésének nemzetközi jogi következményei vannak. Amikor azonban új jogi norma megteremtésére irányuló, annak kívánatosságát sugalló, nem jogforrási értékű dokumentumokról van szó, akkor e dokumentum végre nem hajtása esetében a nemzetközi joggal ellentétes mivolt nem értelmezhető, hiszen nincs olyan pozitív jogi norma, ami megsérült volna. Talán az ún. új gazdasági világrend megteremtését igénylő, a függetlenné vált egykori gyarmatokat helyzetbe hozni törekvő, és az ún. Északot, a történelmi felelősség, illetve geopolitikai megfontolások miatt nagyvonalúságra, saját – közvetlen, azonnali – gazdasági érdekeinek érvényesítéséről való lemondásra, illetve az érvényesítésben való visszafogottságra ösztönző határozatok tömkelege lenne erre például hozható.

A Buza-féle programjellegű normákat, azaz a létező nemzetközi szerződési kereteket tartalommal megtöltő, önmagukban nem jogforrási értékű dokumentumok esetében „a nemzetközi joggal ellentéteség” fogalma értelmezhető tartalmat hordoz, és az adott általános nemzetközi norma pontos tartalmának kibontásában – mint majd látjuk – a nemzetközi bírósági gyakorlatban is szerepet kapott. A csak politikai kötelezettséget hordozó és célzatú, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében a fogalom irreleváns.³⁰ Az ún. kombinációs esetekben nézetem szerint azonban igenis jelentőséggel bírhat, annak függvényében, hogy e dokumentumokban említett normák között van-e olyan is, ami pontos, vagy pontatlan, de mindenesetre pozitív nemzetközi jogi normának minősül.

V. Az államnak való betudhatóság kritériumának alkalmazhatósága

A puha jellegű nemzetközi szerződési normák esetében a fogalom annak szokványos formájában különösebb gond nélkül alkalmazható, ideértve mindhárom hatalmi ágat, a törvényhozóit, a végrehajtóit és a bíróit. A létező nemzetközi jogi normát ismétlő, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében van relevanciája a betudhatóságnak, elvben mindhárom hatalmi ág esetében, bár reálisan talán inkább csak az első kettőben.

Az új jogi norma megteremtésének kívánatosságát sugalló, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében nem vethetjük el a betudhatóságot, de vélhetően alapvetően a végrehajtói ág csúcsa (azaz a kormány), illetve a törvényhozó kerülhet abba a helyzetbe, hogy ilyen dokumentumokról nyilatkozik meg, illetve, hogy az ő gyakorlata vonatkozásában vetődik fel a szembesítés valamely ilyen nemzetközi normával.

A létező nemzetközi szerződési kereteket tartalommal megtöltő, önmagukban nem jogforrási értékű dokumentumok esetében a betudhatóság mindhárom hatalmi ág esetében relevanciával bírhat: ha a gazdasági és szociális jogokra gondolunk, akkor egyáltalán nem abszurd, hogy ne csak a törvényhozóban és végrehajtóban, de a bíróságokban is gondolkodjunk. A csak politikai kötelezettséget hordozó és célzatú, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében inkább csak az első két hatalmi ág vonatkozásában vetődhet fel a gyakorlatban az alkalmazás, azaz, hogy törvényhozási, kormányzati dokumentumok hivatkoznak rájuk. Az Európa Tanács Velencei Bizottsága (Joggal a Demokráciáért Bizottság) a közép- és kelet-európai államok alkotmányozási és jogalkotási folyamataihoz való

30 Lásd erre példaként az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2011 (4) jelzetű, a kölcsönös függés és a világméretű szolidaritásra való oktatásról szóló ajánlást [Recommandation 2011(4) à l'éducation de l'interdépendance et à la solidarité mondiale].

tanácsadási tevékenységét hoznám erre példaként.³¹ A kombinációs esetekben a betudhatóság – reálisan nézve a törvényhozóra és a kormányzatra korlátozva – annak függvényében alkalmazható, hogy a normában keretként vagy tartalomként találunk-e pozitív nemzetközi jogi normát.

VI. „Az állam nemzetközi jogi kötelezettségeinek sérelmét jelenti” fordulat alkalmazhatósága

Úgy gondolom, hogy az „és az állam nemzetközi jogi kötelezettségeinek sérelmét jelenti” fordulat értelmezhető, de ez lényegében ugyanazokat a hipotéziseket jelenti, mint amelyeket a fenti „IV. A felelősségi fogalom alkalmazhatósága” címben tárgyaltam. Ennek megfelelően a hipotézisek újbóli felsorolásától el lehet tekinteni.

VII. A felelősség alóli kimentési okok relevanciája

A puha jellegű nemzetközi szerződési fordulatok „megsértése” esetén (aminek a megállapíthatósága távolról sem egyszerű) a kimentési okok teljes skálája különösebb gond nélkül értelmezhető és alkalmazható. A létező nemzetközi jogi normát ismétlő, nem jogforrási értékű dokumentumok megértése esetén a hordozott normára figyelemmel a kimentési okok valamelyikének esetleges fennállása logikailag különösebb nehézség nélkül felhívható.

Az új jogi norma megteremtésének kívánatosságát sugalló, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében a kimentési okok skálája vélhetően alapvetően irreleváns. Ugyanakkor felvetődik a kérdés, hogy a *beleegyezésre* nem hivatkozhat-e a „sértő” állam: ha maga a fejlődő országnak a kormánya egyeztet előzetesen bele, szabad akaratából, és még csak gazdasági kényszerítő körülmények nélkül valamilyen szokásos kereskedelmi feltétel alkalmazásába, úgy ne utóbb méltatlankodjon, hogy miért nem vették figyelembe,

31 Az Európa Tanács Velencei Bizottsága (Joggal a Demokráciáért Bizottság) a közép- és kelet-európai államok alkotmányozási és jogalkotási folyamataihoz való tanácsadási tevékenységét hoznám erre példaként. CDL-AD(2011)016 Opinion on the new Constitution of Hungary adopted by the Venice Commission at its 87th Plenary Session (Venice, 17–18 June 2011); CDL-AD(2011)001 Opinion on three legal questions arising in the process of drafting the New Constitution of Hungary – Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011); CDL(2010)080 Draft opinion on the act on the state language of the Slovak Republic; (Strasbourg, 8 October 2010); CDL-AD(2008)013 Report on Dual Voting for Persons belonging to National Minorities adopted by the Council for Democratic Elections at its 25th meeting (Venice, 12 June 2008) and the Venice Commission at its 75th plenary session (Venice, 13–14 June 2008); CDL-AD(2007)001 Report on Non-citizens and Minority Rights adopted by the Venice Commission at its 69th plenary session (Venice, 15–16 December 2006); CDL-AD(2005)026 Opinion on the Draft Law on the Statute of National Minorities living in Romania adopted by the Venice Commission at its 64th Plenary Session (Venice, 21–22 October 2005); CDL-INF(2001)019 Report on the Preferential Treatment of National Minorities by their Kin-State, adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting (Venice, 19–20 October 2001).

hogy ő a csoporthoz tartozása miatt gyámolításra, preferenciális elbánásra történelmileg, politikailag igényt tarthatna vagy tarthatott volna?

A létező nemzetközi szerződési kereteket tartalommal megtöltő, önmagukban nem jogforrási értékű dokumentumok esetében úgy gondolom, hogy a kimentési okok fenti sora szintén különösebb elméleti aggályok nélkül a primer, programjellegű normára figyelemmel, annak összefüggéseiben felvethető.

A csak politikai kötelezettséget hordozó és célzatú, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében inkább nem hiszem, hogy lenne tényleges racionalitása a kimentési okoknak, leszámítva esetleg a beleegyezést, akárcsak az új jogi norma elfogadásának fontosságát hangsúlyozó dokumentumok esetében. A kombinációs esetekben azonban valószínűleg ismét alkalmazhatók a kimentési okok, annak függvényében, hogy hordoznak-e e dokumentumok pozitív nemzetközi jogi elemet, és éppen annak a megsérülése vetődik fel az adott esetben.

VII. A felelősség megállapításának jogkövetkezmenyei

A puha jellegű nemzetközi szerződési fordulatok „megsértése” esetén a kodifikációs tervezet szerinti jogkövetkezmenyek nézetem szerint alapvetően alkalmazhatók, közülük valószínűleg a kártérítés az, amelynek az alkalmazhatósága eléggé irreálisnak tűnik egy ilyen természetű norma esetében. Ugyanezt gondolom a létező nemzetközi jogi normát ismétlő, nem jogforrási értékű dokumentumok megértése esetén.

Az új jogi norma megteremtésének kívánatosságát sugalló, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében viszont első ránézésre már jóval nehezebben tudjuk azt mondani, hogy az ilyen jellegű jogkövetkezmenyek intézményrendszere alkalmazható lenne. Ha mégis, akkor a *cessatio* és a biztosítékadás tűnik annak, ami mégis relevánsabbnak tűnhet, például a környezetvédelem bizonyos vetületei és a fenntartható fejlődés nemzetközi jogának koordinátarendszerében.

A létező nemzetközi szerződési kereteket tartalommal megtöltő, önmagukban nem jogforrási értékű dokumentumok esetében el tudom képzelni a teljes jogkövetkezmeny-sorozat elvi alkalmazhatóságát, mindenekelőtt az emberi jogok nemzetközi védelmének összefüggéseiben. Ugyanakkor a kártérítés megkövetelésének realitásával szemben itt is kétségeink lehetnek, hiszen eddig „kártérítés” reálisan csak konkrét, szerződésekben foglalt emberi jogi intézményrendszerek vonatkozásában intézményesült, azaz ott, ahol abszolút perfekt nemzetközi szerződési kötelezettséget fogalmaztak meg.

A csak politikai kötelezettséget hordozó és célzatú, nem jogforrási értékű dokumentumok esetében még visszafogottabb vagyok, itt – ha a tétel egyáltalán releváns lehet – csak korlátozottan alkalmazható: a *cessatio* és a biztosítékadás azonban talán nem is tűnik annyira abszurdnak, ha a Nemzetközi Valutaalap irányában vállalt gazdaságpolitikai kötelezettségek monitoringjára gondolunk.

A kombinációs esetekben a magam részéről nem zárnam ki a jogkövetkezmenyek struktúrájának alkalmazhatóságát, szorosan összekapcsolva azonban azzal, hogy a döntő az kell, hogy legyen: van-e pozitív nemzetközi jogi kötelezettségi elem az adott dokumentumban. Itt is, akárcsak a fenti esetek java részében, a kártérítés intézményében való gondolkodás nem tűnik túl reálisnak.

VIII. *Soft law* természetű normákra hivatkozás a Nemzetközi Bíróságnak és az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéleteiben és tanácsadó véleményeiben

A fent írottak talán túlzottan is elméletieskedőnek tűnhetnek első olvasatra. Ugyanakkor a nemzetközi bírósági joggyakorlatból is hívhatók érvek annak alátámasztására, hogy e kérdés talán mégis megérdemel további, a jelen rövid tanulmányban foglaltakhoz képest jóval mélyebb, átfogóbb elemzést.

A nemzetközi jogtudomány több kiemelkedő szerzője is rámutatott arra, hogy a nemzetközi bíróságok maguk is eljutottak odáig, hogy meghatározó pozitív jogi kötelezettségeik dacára is „kikacsintsanak” a *soft law* irányába.³² Ezek a kikacsintások adott esetben felelősségi vonatkozású kérdésekhez is kapcsolódtak, vagy legalábbis a pozitív nemzetközi jog alapján fennálló kötelezettségek értelmét pontosították. A Nemzetközi Bíróság szóhasználatában ez már a nicaraguai ügyben is megjelent, az államközi kapcsolatok alapelveiről az ENSZ Közgyűlésben elfogadott 2625 (XXV) sz. határozat (amelyet persze tekinthetünk az ENSZ Alapokmány kvázi autentikus értelmezésének is) összefüggéseiben:

„Ilyen határozatok szövegéhez való hozzájárulás hatását nem lehet úgy értelmezni, hogy az pusztán az Alapokmányban tett szerződési kötelezettségvállalás felidézése vagy egyszerű pontosíthatása lenne. Éppen ellenkezőleg, úgy lehet értelmezni, mint csatlakozást a határozatban kinyilatkoztatott szabály illetve szabálysorozat önmagában is vett értékének elfogadásához. Az erőszak alkalmazása tilalmának elvét például úgy lehet tekinteni, mint szokásjogi jellegű nemzetközi jogelvet, amelyet nem kapcsolnak külön feltételekhez a kollektív biztonságra illetve az Alapokmány 43. cikke szerint vett lehetőségekre és kontingensekre vonatkozó rendelkezések. Az említett állásfoglalás más szóval úgy is megjelenhet, mint a kérdéses szabály (vagy a szabálysorozat) vonatkozásában az *opinio juris* kifejeződése, amely immár azon rendelkezésektől – éspedig az intézményi természetűektől – is függetlenül megáll, amelyeknek az Alapokmány szerződési rendszerében alá van vetve.”³³

32 „(...) teret engedve a határozatoknak, hogy azok a nemzetközi jog általános normáinak formálódásához hozzájáruljanak, a Bíróság nyilvánosságra juttatta készségét, hogy figyelembe vegye azokat a változásokat, amelyeket az új politikai egyensúlyok eredményeznek e jogon belül.” THIERRY, Hubert: *Les résolutions des organes internationaux dans la jurisprudence de la Cour internationale de Justice*, RCADI 1980/II (167), 445. Ugyanebben az értelemben írt Pierre-Marie Dupuy is: „a Bíróság beavatkozhat, mint ahogyan ezt tette 1986. június 26-án is [ti. a nicaraguai ügyben – K.P.], hogy beazonosítsa azokat a határozati természetű proklamációkat illetve az általános egyezményeket, amelyek egy kollektív jóváhagyás tükröződésének tűnnek.” DUPUY, Pierre-Marie: *Le juge et la règle générale*, 594. Lásd még az atomfegyverek alkalmazásának jogszerűsége tárgyában adott tanácsadó véleményhez kapcsolódva: DUPUY, Pierre-Marie: *Le droit des Nations Unies et sa pratique dans la jurisprudence de la Cour Internationale de Justice*, in: Boisson de Chazournes, Laurence (ed): *La pratique et le droit international*, SFDI, Pédone 2004 Paris, 152. Alain Pellet szerint „a Bíróság megfogalmazza, kinyilvánítja, pontosítja, és ugyanakkor megszilárdítja az Egyesült Nemzetek más szervei és különösen a Közgyűlés által kinyilatkoztatott normákat (...) természetes és legitim dolog, hogy az Egyesült Nemzetek fő igazságszolgáltatási szerve különös figyelmet tanúsít a »tendenciáknak«, amelyekről a politikai szervek határozatai tanúskodnak.” PELLET, Alain: *Rapport*, in: Peck, Connie – Lee, Roy S (ed): *Increasing the Effectiveness of the International Court of Justice*, Proceedings of the ICJ/UNITAR Colloquium to Celebrate the 50th Anniversary of the Court, Nijhoff/UNITAR 1997 The Hague, Boston, London, 242–243.

33 CIJ: *Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye*, (1986. június 27), *Recueil* 1986, 188. §, 90.

„Ahogy hangsúlyoztuk, az a tény, hogy az államok elfogadták ezt a szöveget, ez jelzésértékű a kérdéses nemzetközi szokásjog vonatkozásában táplált *opinio juris*-ukról. A [2625 (XXV) sz. – K.P.] határozat az agresszió esetében alkalmazandó fordulatok mellett olyanokat is tartalmaz, amelyek az erőszak alkalmazásának kevésbé súlyos formáit érintik.”³⁴

A Nemzetközi Bíróság a 2625 (XXV) sz. határozatnak ugyanerre az elemére való hivatkozása megjelent a palesztinai fal ügyében is, hozzátéve, hogy az erőszakkal történő területszerzésre is vonatkoztatni kell az el nem ismerés szabályát.³⁵ Ugyanebben az ügyben történt talán a legtöbb hivatkozás *soft law* természetű normákra, és nem pusztán csak a számtalan palesztin vonatkozású közgyűlési és biztonsági tanácsi határozatra, hanem olyan „forró krumplira” is, mint a koreai háború óta annyi vitát kiváltó, 377 (V) számú, közismert nevén *Egyesült Erővel a Békéért (Uniting for Peace)* c. közgyűlési határozat. Így az ENSZ Közgyűlés rendkívüli ülészsaka összehívásának feltételeit illetően a Nemzetközi Bíróság habozás nélkül, magától értetődőnek tekintve hivatkozott a 377 (V) sz. határozatra, annak feltételeit szembesítette a Közgyűlés rendkívüli palesztinai ülészsakával és az ott hozott határozatokkal.³⁶ Lényegében ugyanezt a két határozatot, hasonló összefüggésekben ismételte meg a koszovói függetlenségi nyilatkozat ügyében adott tanácsadó véleményben is.³⁷

A környezet védelmére vonatkozó *soft law*-ra többször is történt hivatkozás a Nemzetközi Bíróság előtti perbeszédekben, sürgetve, hogy a bírói gyakorlat közeledjen a mai kor kihívásaihoz. Erre példaként hozhatjuk a stockholmi nyilatkozatra,³⁸ illetve annak tartalmi elemeire tett utalást például a nukleáris kísérletek ügyében, de a Nemzetközi Bíróság ekkor visszafogott volt, inkább csak regisztrálta ezt, mint elhangzott érvet. A Nemzetközi Bíróság ugyanakkor mégsem maradt érzéketlen a környezetvédelem fontosságát deklaráló *soft law* dokumentumok iránt. Az ENSZ-ben folyó környezetvédelmi normaalkotásnak a vezérmotívuma a *fenntartható fejlődés* elve, a természeti környezetnek *örökségként* való felfogása. Ebbe a folyamatba illeszkedve a fenntartható fejlődésről az ENSZ 2002-ben Johannesburgban állam- és kormányfői szintű külön konferenciát rendezett, megerősítve és bizonyos területeken részletesebben megfogalmazva az ún. riói elveket. Az elv nemzetközi jogi érvényére a Nemzetközi Bíróság is utalt: „A fenntartható fejlődés (*sustainable development / développement durable*) koncepciója jól tükrözi annak szükségességét, hogy a gazdasági fejlődést és a környezetvédelmet összehabkítsák.”³⁹

34 CIJ: *Nicaraguai és ellene irányuló katonai és félkatonai tevékenységek ügye*, (1986. június 27), *Recueil* 1986, 191. §, 91.

35 CIJ: *A megszállt palesztin területen történő falépités jogi következményeinek tárgyában* adott tanácsadó vélemény, (2004. július 9.) *Recueil* 2004, 87. §, 171.

36 CIJ: *A megszállt palesztin területen történő falépités jogi következményeinek tárgyában* adott tanácsadó vélemény, (2004. július 9.), *Recueil* 2004, 19., 30. és 31. §, 145–146, illetve 150–151.

37 CIJ: *Az egyoldalú koszovói függetlenségi nyilatkozatnak a nemzetközi joggal történő összeegyeztethetősége tárgyában* adott tanácsadó vélemény, 2010. július 22. *Rec.* 2010, 80. §.

38 „21. elv: Összhangban az Egyesült Nemzetek Alapokmányával és a nemzetközi jog elveivel, az államoknak szuverén joguk van természeti erőforrásaik kiaknázására saját környezeti politikájuk szerint, és kötelesek ezt úgy eljárni, hogy a joghatóságuk határain belül illetve ellenőrzésük alatt végzett tevékenységek ne okozzanak károkat más államok környezetében illetve azokban a régiókban, amelyek egyetlen állam joghatósága alá sem tartoznak.” Doc. ONU A/CONF.151/26/Rev.1.

39 CIJ: *A bős-nagyvarosi vízlépcső-beruházás ügye*, (1997. szeptember 25.) *Recueil* 1997. 140. §.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága is közel került a környezet védelmének és az emberi jogok biztosítási kötelezettségének összekapcsolhatóságához, és nemrégiben, egy Magyarországot is érintő ügyben elvi élű döntést hozott, amelyben a környezetvédelem *soft law* természetű normáinak jogi hatásai is komoly szerepet játszottak. A Tatar c. Románia ügy mögöttes háttere a Magyarországon tiszai ciánszennyezésnek nevezett természeti katasztrófa volt. (Ebben az ügyben a Nagybányán lakó panaszosok, akik egyikének háza a zadari zagytározótól 100 méterre volt, különböző egészségügyi panaszait (súlyos asztmát többek között) a ciános kitermelés mellékhatásaira vezették vissza, és egészségügyi panaszait az Emberi Jogok Európai Egyezményének (a családi és a magánélet integritását védő) 8. cikkének megsértéseként vetették fel. A korábban is jelentkező tüneteik a katasztrófa nyomán még erősebbé váltak, és panaszukban arra hivatkoztak, hogy az állam nem tett eleget ellenőrzési, kivizsgálási és tájékoztatási kötelezettségének. Az Emberi Jogok Európai Bírósága a panasznak helyt adó ítéletében hivatkozott az ENSZ 1972. évi stockholmi konferenciájának záróokmányában foglalt elvekre, az 1992. évi riói konferencia nyilatkozatára, az 1998. évi ún. aarhusi egyezményre, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének a természetre az iparból leleselkedő kockázatokról szóló 1430/2005 jelzetű ajánlására, valamint bizonyos Európa-jogi dokumentumokra, köztük olyanokra is, amelyet az Európai Unió magáról a tiszai ciánszennyezésről készített – mindezeket az ún. elővigyázatossági elv (*principe de précaution / precautionary principle*) összefüggéseiben bemutatva.⁴⁰

„A Bíróság megjegyzi, hogy (...) a környezetre és a lakosságra leleselkedő veszély az adott esetben előre látható volt. Ráadásul a 2000. januári ökológiai baleset is megerősítette azt a tézist, hogy a nehézfémek mérgezést okozhatnak, ha a zagytározók gátjai átszakadnak, ahogyan azt már a hivatkozott 1993-as tanulmány⁴¹ (...) is előre jelezte. Két másik országot, Magyarországot és Szerbia-Montenegrót szintén érintett a baleset. Ez utóbbi területet érintően a Bíróság emlékeztet az állam hatóságait – a stockholmi nyilatkozat 21. elvének és a riói nyilatkozat 14. elvének szellemében – terhelő általános kötelezettségre, hogy tántorítsanak el a más államokból érkező olyan anyagok behozatalától, amelyek a környezet súlyos károsodását eredményezik, és akadályozzák azt meg.”⁴²

„A nemzetközi dokumentumokat illetően a Bíróság emlékeztet arra, hogy az információkhoz való hozzájutást, a közönség részvételét a döntéshozatalban és a bírói fórumok elé lépés lehetőségét a Románia által is ratifikált aarhusi egyezmény (...) is rögzíti. Ugyanebben az értelemben, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1430/2005 jelzetű, az ipari kockázatokról szóló határozata is megerősíti az államok kötelezettségét, hogy javítaniuk kell e téren az információáramlást.”⁴³

„Ami a 2000. januári baleset következményeit illeti, a Bíróság megállapítja, hogy az ügyiratokból kiderül, hogy a hatóságok nem állították le az említett ipari tevékenységet és ugyanazt az ipari technológiát alkalmazták. (...) Ebben az értelemben a Bíróság emlékeztet az elővigyázatosság elvére (amelyet első alkalommal a riói nyilatkozat szentesített) miszerint [ennek az elvnek – K.P.] »az a célja, hogy alkalmazásra kerüljön annak érdekében,

40 CEDH: *Tatar c. Románia* ügyben (2009. január 27.) hozott ítélet, 70. §

41 Az utalás a román környezetvédelmi minisztérium egy kutatóintézetében készített tanulmányra vonatkozik.

42 CEDH: *Tatar c. Románia* ügyben hozott ítélet 111. §

43 CEDH: *Tatar c. Románia* ügyben hozott ítélet 118. §

hogy az egészség védelmének, a fogyasztók és a természeti környezet biztonságának, a Közösség tevékenységének egészségében biztosítsák.»⁴⁴

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a *Tanase és Chirtoaca c. Moldova* ügyben röviden elemezte – a választójoggal, illetve bizonyos közfunkciók betöltésével összefüggésben – azokat a korlátokat, amelyeket egyes államok kettős állampolgárokkal (de tulajdonképpen kettős állampolgárrá vált saját állampolgáraival) szemben alkalmaztak. Az ítéletben érintett lojalitás fogalmának értelmezhetőségével szembeni aggályokkal kapcsolatban rámutatott, hogy egy képviselőtől elvárható a képviselőház állama iránti lojalitás. Azonban egy ilyen, akár legitimnek is tekinthető cél elérése érdekében Moldovában bevezetett jogkövetkezmenyt, ti. a kettős állampolgárok passzív választójogának *ab ovo* megtagadását, már úgy minősítette, hogy az aránytalan korlátozást jelent.⁴⁵ Az ítéletben az Emberi Jogok Európai Egyezménye 1. jegyzőkönyvének 3. cikkével ezt nem tartotta összeegyeztethetőnek, de igazán az az érdekes, hogy érvelésében *soft law* normákra is hivatkozott.

„A Bíróság következtetéseit erősíti az a tény is, hogy ezt a messzire vezető korlátot az általános választások előtt egy évvel vezették be. Nem hagyhatja figyelmen kívül továbbá azt sem, hogy egy ilyen gyakorlat összeegyeztethetetlen az Európa Tanácsnak azokkal az ajánlásaival,⁴⁶ amelyeket a választások területén a választójog stabilitását illetően fogadott el. (...) Feltűnő, hogy a választójogi reform erőltetői kategorikusan visszautasították az ellenzék javaslatait, hogy a tervezetről Moldova kötelezettségvállalásaival összhangban az Európa Tanács szakértői véleményét kérjék, és semmilyen formában sem reagáltak az Európa Tanács irányából érkező egyértelmű jelzésekre.»⁴⁷

IX. Záró következtetések

Az látható, hogy a nemzetközi jogi felelősség főbb szempontjai a *soft law* jellegű dokumentumok vonatkozásában sem vetendők eleve el. Megjegyzem, hogy Nagy Károly felelősségi jogi monográfiájába maga is egy terebélyes összehasonlító jogi elemzést is beiktatott, ahol – persze értelemszerűen az európai jogrendszerek római jogi eredete miatt – számos, mindenekelőtt civiljogi háttérű jogág meglehetősen hasonló felelősségi intézményi filozófiával rendelkezik, sőt, mint arra rámutatott, voltaképpen a politikai intézmények belső felelőssége is hasonló.⁴⁸ Nemzetközi vízjogi monográfiájában pedig már Bruhács János is röviden eljátszott a gondolattal.⁴⁹

44 CEDH: *Tatar c. Románia* ügyben hozott ítélet 120. §

45 CEDH: *Tanase és Chirtoaca c. Moldova* ügyben (2008. november 18.) hozott ítélet, 115. §

46 Itt az Emberi Jogok Európai Bírósága a Joggal a Demokráciáért Bizottság (Velencei Bizottság) egyik választójogi dokumentumára utal [Code of Good Practice in Electoral Matters, CDL-AD (2002)23 rev jelzetű dokumentum], amelynek magyarázó jelentéséből három paragrafust idézett korábban, ennek az ítéletnek a 48. §-ában.

47 CEDH: *Tanase és Chirtoaca c. Moldova* ügyben hozott ítélet, 114. §

48 „A 'felelősség' kifejezés a szó legáltalánosabb értelmében azt jelenti, hogy egy bizonyos magatartás kifejtése esetén vállalni kell az abból folyó következményeket. Ezek a következmények rendszerint bizonyos hátrányt jelentenek azzal szemben, akire alkalmazást nyernek. (...) Miután a felelősség konkrétan valamilyen típusú magatartási szabályhoz kapcsolódik, így ebből az is következik, hogy annyiféle felelősség van, ahányféle normarendszer a társadalomban kialakult. (...) Mindezen esetekben a felelősségre vonás célja végső soron az, hogy az arra kötelezettek betartsák a magatartási szabályokat, amelyekhez a konkrét felelősség kapcsolódik.” NAGY 1991, 17.

A jelen tanulmány szerzőjeként a cím megfogalmazásával („*Soft-responsibility* a *soft law* megsértéséért?”) kerékbe törtem a magyar nyelvet... A címben sugallattal szemben voltaképpen azt szerettem volna érzékeltetni, hogy nem is biztos, hogy ez a *responsibility: soft*. Megállapítható, hogy még a *soft law* esetében is – főleg, ha azt szélesebb értelemben fogjuk fel – ez a *responsibility* tud részben vagy egészben *hard* is lenni. Ez a hasonlóság persze mindenekelőtt formai természetű, a nemzetközi jogi felelősség logikai konstrukciójának, szempontrendszerének adaptálhatóságában jelenik meg.

Minél több árnyalatra figyelünk a *soft law* névvel illetett normacsoportra, annál inkább láthatjuk, hogy vagy közvetlenül, vagy és többnyire közvetve megjelenik az igazi felelősség, amennyiben a *soft law* valójában a *hard law* tartalmú normákhoz hozzá tud kapcsolódni. (Persze az is igaz, hogy a felelősség annál inkább közelít a *hard* jellegűhöz, minél inkább *hard* maga a hordozott norma, ahol voltaképpen csak a hordozó eszköz a *soft*.) Az azonban igaz, hogy ennek a felelősségi rendszernek a hatékonysága még a hagyományos nemzetközi jogi felelősség – szerény – hatékonyságát is csak nem kevés nehézséggel tudja megközelíteni.

49 Saját fordításomban: „Mindkét fentebb körvonalazott általános értelmében, a *soft law* gyakran jelenik meg a nemzetközi gyakorlatban, még ha komoly kihívást is jelent a nemzetközi jog rendszerének. Mindenesetre azt a következtetést lehet levonni, amikor az általános nemzetközi jog bizonyos elveit tanulmányozzuk, hogy a nemzetközi szervezetek aktusait nem lehet figyelmen kívül hagyni és a *soft law* létének következményeit is figyelembe kell venni, amikor a vízgazdálkodással okozott károkért való felelősséget vizsgáljuk.” BRUHÁCS János: *The law of non-navigational uses of international watercourses*, 78.